

УДК 37.013.83:[377:37.015.31]:37.011.3-051
DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4\(193\)-5-9](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4(193)-5-9)

Сотська Галина

Тринус Олена

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-0184-2715>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2945-0796>

АНДРАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИХОВАННЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

- A** Висвітлюється проблема професійного самовиховання вчителя у сучасному соціальному контексті. Розкрито сутність поняття професійного самовиховання вчителя як дорослої людини. Визначено андрагогічні принципи, врахування яких забезпечує ефективність вирішення вчителем завдань у процесі професійного самовиховання на різних етапах його професійної діяльності. Доведено, що професійне самовиховання сучасного вчителя пов'язане зі свідомим, систематичним професійним зростанням, саморозвитком, самовдосконаленням, визначенням власних індивідуальних життєвих і професійних перспектив.

Ключові слова: вчитель; доросла людина; дорослість; професійне самовиховання; андрагогічний аспект

- S** *Sotska Halyna, Trynus Olena. Andragogical aspects of professional self-education of the modern teacher.*

The article highlights the problem of professional self-education of teachers in the modern social context. Its relevance and importance for the development of the national education sector are revealed. It is proved that the professional self-education of a modern teacher is connected with conscious, systematic professional growth, self-development, self-improvement, determination of one's own individual life and professional perspectives.

The category «adult» is specified and the teacher's affiliation to it is substantiated. It was found that the period of adulthood is the most favorable for the formation of the teacher's personality and the implementation of his self-forming process. The andragogical principles of self-educational activity (awareness, purposefulness, independence and subjectivity, reliance on life experience, unity of self-education and professional activity) are determined. Taking them into account lets the teacher as an adult solve the tasks of continuous professional and personal growth. The highest levels of manifestation of the essence of teacher's self-education at different stages of professional activity (professional adaptation, professional self-regulation, self-creation) are characterized.

It is emphasized that the professional adaptation of a young teacher is aimed at the formation and development of andragogical foundations of self-education, forming and developing of andragogical foundations of self-education, gaining experience in this activity. The content of the young teacher's activity to master mastering the culture of self-education is revealed. The processes of professional self-regulation and self-creation of a teacher as an adult are the subject of the article. It is proved that the need for self-creation, the ability to self-regulation are indicators of his personal and professional maturity, the basis for ensuring the quality of pedagogical activities. It is concluded that the period of adulthood is the best stage for the teacher to realize his own initiative, self-management, achieving a specific professional goal.

Key words: teacher; adult; adulthood; professional self-education; andragogical aspect

Сотська Галина Іванівна, докторка педагогічних наук, професорка, член-кореспондентка НАПН України, заступниця директора з науково-експериментальної роботи, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Sotska Halyna, Doctor of pedagogical sciences, professor, Corresponding Member of NAES Ukraine, Deputy director of scientific and experimental work, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of NAES Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: galasotska@ukr.net

Тринус Олена Володимирівна, кандидатка педагогічних наук, старша дослідниця, вчена секретарка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Trynus Olena, Candidate of Pedagogic Sciences, senior researcher Scientific Secretary, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education at the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: evtrinus@gmail.com

Актуальність проблеми. Суспільно-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, зумовлюють орієнтування освітньої парадигми на формування високорозвиненої, моральної людської особистості, конкурентоспроможної на ринку праці, яка здатна не тільки користуватися значним обсягом інформації, а й породжувати нові знання, бути унікальним джерелом творчості, продуктивної суспільної діяльності [13]. Ключова роль у цьому процесі відведена сучасному вчителю, готовому до творчо-перетворювальної діяльності, підвищенню рівня власної професійної компетентності, прояву професійно-особистісного потенціалу, усвідомленого самовдосконалення впродовж життя.

Враховуючи, що традиційна базова освіта не встигає нині за інформаційними та технологічними змінами і не в змозі забезпечити достатній рівень професійної компетентності на все життя (обсяг знань подвоюється кожні два-три роки; щороку втрачається в середньому 20 відсотків знань, здобутих під час навчання в закладах освіти; існує необхідність оновлення знань кожні 6–7 років [8]), актуалізується проблема неперервного вдосконалення професійно значущих якостей учителя, його педагогічних умінь і здібностей шляхом професійного самовиховання. Недостатній рівень усвідомлення необхідності здійснення такої діяльності призводить до дисгармонії особистості вчителя, кризи професійної компетентності та характеризується терміном «токсичний учитель». З огляду на це, залучення сучасного педагога до постійної роботи над собою, самовиховної діяльності є суспільно значущим процесом, принципово необхідним для досягнення його професійного й життєвого успіху.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Огляд сучасних вітчизняних наукових праць дає можливість констатувати, що проблему самовиховання вчителя висвітлено у працях О. Донцова, І. Зязюна, О. Кобенко, О. Кучерявого, С. Карпенчук, О. Кочетова, Л. Куликової, С. Панченко, М. Постолюк, Л. Рувінського, В. Стрельникова, Ю. Шалівської, І. Шиманович, С. Єлканова та ін. Урахування у процесі професійного самовиховання фізіологічних, вікових, соціальних особливостей розвитку вчителя як дорослої людини, присвячено науковій розвідці О. Аніщенко, С. Архипової, Н. Вербицької, М. Громкової, С. Змеєва, І. Колесникова, Л. Лук'янової, О. Марона, Н. Ничкало, М. Ноулза, О. Тонконої та ін. При цьому спільною для більшості дослідників є думка про те, що професійне самовиховання є обов'язковим компонентом фахової діяльності вчителя, основою його професійного становлення, вдосконалення власної особистості, самореалізації у професійній діяльності.

Аналіз наукових праць дозволяє зробити висновок про накопичення певного досвіду розв'язання проблеми професійного самовиховання вчителя, але актуальним для вирішення залишається питання щодо андрагогічних аспектів цього процесу.

Мета статті полягає в обґрунтуванні андрагогічних аспектів професійного самовиховання сучасного вчителя.

Викладення основного матеріалу дослідження. Професійне самовиховання має здійснюватися вчителем з урахуванням фізіологічних, вікових, соціальних особливостей його розвитку як дорослої людини. Це зумовлює врахування знань із андрагогіки як галузі педагогічної науки про «навчання, самонавчання, виховання, самовиховання дорослих...» [16]. Головні положення андрагогіки є теоретичним підґрунтям для конкретизації категорії «доросла людина», обґрунтування приналежності до неї вчителя. На думку Л. Лук'янової, доросла людина – це соціально сформована особа, здатна до самостійного й відповідального ухвалення рішень, яка є суб'єктом суспільно-трудової діяльності із самостійним життям (професійним, суспільним, особистим) [5]. Із позиції С. Панченко, дорослість є одним із найтриваліших, однак найменш вивчених періодів онтогенезу, що настає після юності і характеризується високим ступенем зрілості та самостійності особистості в умовах її повноцінної реалізації в суспільстві. Вчена визначає дорослою будь-яку людину, яка в житті поводить усвідомлено й відповідально, займається певною справою та має відносно сформовані фізіологічні та психічні функції [11].

Зауважимо, що межі періодів дорослості не мають чітко окреслених рамок. Ураховуючи соціально-економічні, психологічні і біологічні чинники, дослідники визначають межі дорослості таким чином: рання дорослість (20–45 років), середня (40–60), пізня (понад 60) (за Е. Еріксоном); рання (20–25 років), середня (25–40), пізня (40–55) (за Дж. Бромлеєм); середній вік (21–35 років, 36–50 років), похилий (55–75 років) (за Б. Ананьєвим).

У сучасному суспільстві прийнято поділяти період життя людини на три періоди: недорослість, дорослість, похилий вік, відносячи до категорії недорослих дітей і людей похилого віку, тобто тих, хто знаходяться на початку й у кінці життєвого шляху, та виділяючи центральне положення дорослій людині [5]. Із позиції Н. Марцих, границями дорослості є нижня – 17–18 років (період закінчення середньої школи) та верхня – 55–60 (вихід на пенсію) [6].

Узагальнюючи дані про класифікації дорослого періоду, констатуємо, що дорослість є найтривалішим періодом життя й розвитку людини, який умовно можна розподілити на стадії ранньої (від 17 до 40 років) та зрілої (від 40 до 60) дорослості. Беручи до уваги, що початок педагогічної діяльності випускників закладів вищої освіти розпочинається сьогодні у 18–25 років, а її завершення визначається досягненням передпенсійного і пенсійного віку (60–70 років), відносимо вчителя до категорії людей дорослого віку [14].

Період дорослості є найсприятливішим для формування особистості вчителя як дорослої людини, його здатності до неперервного цілеспрямованого саморозвитку у процесі оволодіння різними видами педагогічної діяльності, здійснення самоформувального процесу, провідним компонентом якого є самовиховання.

Самовиховання є основоположним засобом саморозвитку, самовдосконалення, рушійною силою досягнен-

ня акмеологічної позиції в особистісному і професійному розвитку. Цей процес носить усвідомлений, суб'єктний характер та уможливується за умови переходу особистості з позиції об'єкта на позицію суб'єкта виховного впливу. Погоджуємося з думкою В. Ягупова щодо специфічності й унікальності процесу самовиховання вчителя-дорослої людини, що полягають у тому, що об'єкт і суб'єкт виховання в ньому є однією особою [там само]. При цьому, показником особистісного рівня готовності вчителя до професійного самовиховання є сформованість певного індивідуального досвіду, що інтерпретується з ідеєю К. Роджерса про «досвід учіння людини бути вільною» (досвід самостійності, досвід бути собою, досвід впевненості в собі) та передбачає усвідомлення необхідності самоперетворення особистості, прийняття нею власної індивідуальності, вироблення здатності до прийняття самостійних рішень, здійснення вибору, реалізації власної унікальності і потенціалу [9].

Досить важливим питанням є залучення сучасного педагога до постійної роботи над собою, необхідності зміни до самоперетворення, самоорганізації, самоменеджменту. Щоб сформувати досвід самоорганізації, потрібно кілька місяців зусиль, волі, але потім ця самоорганізація «працює» все життя і суттєво економить час. У цьому плані погоджуємося з Н. Білик [1, с. 11] у перевагах оволодіння мистецтвом самоменеджменту, тобто у дотриманні вчителем певних особливостей реалізації його функцій у сфері професійної діяльності: виконання роботи з меншими витратами часу, краща організація праці; менше поспіху і стресів; більше задоволення від роботи; активна мотивація праці, зростання кваліфікації; зниження завантаженості роботою; скорочення помилок при виконанні своїх функцій; досягнення професійних і життєвих цілей найкоротшим шляхом.

З огляду на вищесказане, професійне самовиховання вчителя, як дорослої людини, розглядаємо як цілеспрямовану, систематичну діяльність, спрямовану на усвідомлену позитивну самозміну, вироблення здатності керувати своїми психічними станами, коректувати професійно важливі якості, пристосовувати природні задатки, нахили, здібності до норм фахової діяльності.

Успішність здійснення самовиховної діяльності вчителем як дорослою людиною обумовлена врахуванням відповідних андрагогічних принципів, серед яких виокремлюємо:

- принцип усвідомленості, актуалізації самовиховання, що передбачає свідоме визначення мотивів, засобів об'єктивізації і перетворення власних особистісних характеристик, проектування та реалізацію програми самовиховання з метою вироблення індивідуального стилю педагогічної діяльності;

- принцип цілеспрямованості, ціннісної орієнтації самовиховання, що пов'язаний із виробленням власних поглядів щодо його сутності, усвідомленням і самоформуванням основних цілей, цінностей, норм діяльності, професійних ідеалів;

- принцип незалежності та суб'єктності самовиховання, що включає ініціювання та самостійне керування процесом власного перетворення, перехід особистості з об'єкту зовнішнього впливу у суб'єкт свідомої самоорганізації та саморегуляції, наявність цілісної Я-концепції;

- принцип опори на життєвий досвід, що означає, що модель активного ставлення вчителя до самого себе формується на основі індивідуального життєвого і професійного досвіду, який є контекстом його професійної самовиховної діяльності; досвід самовиховання, набутий у ході попередньої діяльності, виступає важливим чинником самореалізації вчителя;

- принцип єдності самовиховання і професійної діяльності, що передбачає залежність успішності педагогічної діяльності від здатності вчителя до вдосконалення власної особистості згідно з вимогами професії; наявність постійної потреби до самозміни й самовдосконалення; прагнення до реалізації набутих знань, умінь, навичок, якостей.

Виокремлені андрагогічні принципи забезпечують ефективність вирішення завдань у процесі професійного самовиховання, що спрямовуються на: усвідомлення необхідності й своєчасності самовиховання у дорослості; пристосування до нових умов розвитку; формування установки на суб'єктну позицію у цьому процесі; самовизначення у професійному просторі; проектування індивідуально-змістової програми самовиховання; оволодіння теорією самовиховання; розвиток андрагогічних умінь і навичок, орієнтованих на самопізнання і самовиховання; свідому установку на позитивний результат самовиховання.

Варто наголосити, що на різних етапах професійної діяльності завдання вчителя щодо самовиховання змінюються. У період початку педагогічної діяльності, пов'язаного зі свідомою, цілеспрямованою професійною адаптацією, оптимальним пристосуванням до нових умов праці, закладаються андрагогічні основи професійного самовиховання. Молодий учитель, опановуючи педагогічну реальність та усвідомлюючи різницю між уявленнями про себе як майбутнього професіонала і власними реальними можливостями, стає суб'єктом професійної поведінки і дії, планомірно оволодіває культурою самовиховання, набуває досвід самовиховної діяльності, переходячи з позиції учня, майбутнього фахівця, на позицію дорослого, фахівця-практика.

Технологія самовиховання реалізується у низці завдань, які він має навчитися розв'язувати: самопізнання власного «Я», самоспостереження, самодослідження, самоаналіз; формування професійного ідеалу; визначення змісту, цілей самовиховання; розроблення програми самовиховання; визначення методів і засобів досягнення бажаних результатів; здійснення самоконтролю за процесом самовиховання. Це сприятиме налагодженню послідовної системи роботи над собою та усуненню хаотичності у поведінці.

Орієнтовний зміст діяльності щодо здобуття знань, умінь, навичок, формування особистісних якостей, необхідних учителю-початківцю, спрямований на: інтелектуальне, естетич-

не самовиховання; піклування про власний фізичний стан, здоров'я, запобігання професійним захворюванням; самовиховання соціальних якостей (самосвідомості, моральної культури, педагогічного такту); самовиховання основних пізнавальних умінь; розвиток пізнавальних процесів; розвиток педагогічних здібностей; саморегуляцію емоційних станів; розвиток культури і техніки мовлення тощо [3].

Показниками дорослості молодого вчителя у професійному самовихованні виокремлюємо: потребу у самоорганізації цього процесу як засобу професійного становлення; готовність до самовиховання (усвідомлення напряму змін, свободи вибору, відповідальності за нього); здатність до проектування власних особистісних і професійних характеристик що відповідають вимогам початку педагогічної діяльності; активізацію власних ресурсів; запуск механізмів самовиховання; віру у власні сили і можливості.

Вчитель зі стажем педагогічної діяльності, усвідомлюючи важливість самовиховання, очікує від зазначеного процесу насамперед стимулу до власного неперервного професійного й особистісного зростання, професійного самовизначення.

Розглядаючи феномен «самовизначення» на засадах андрагогічних концепцій, учені пов'язують його з виробленням дорослим власного ставлення до подій у суспільстві [12]; процесом і результатом вибору особистістю власної позиції, мети і засобів самоіснування в конкретних умовах життя, осмисленням механізмів набуття і прояву людської свободи [10].

Професійне самовизначення є новоутворенням дорослої людини та розглядається, у сучасному розумінні, не лише як конкретний вибір професії, але й як неперервний пошук сенсу у професійній діяльності, провідна характеристика самоактуалізації особистості. Для вчителя (за В. Франклом) цей процес означає знаходження в професії свого смислу, своєї міри буття, свого ставлення до істини, які потім втілюються у педагогічних діях.

Погоджуємося з міркуваннями О. Мешка, який здатність до самовизначення в непередбачуваних і стрімко змінюваних ситуаціях педагогічної взаємодії обумовлює ступенем сформованості професійної позиції педагога. Окреслюючи проблему самовизначення вчителя у професії, вчений наголошує на особливостях сучасної освітньої парадигми, що характеризується появою замість єдиної уніфікованої освітньої системи різноманітних підходів до організації навчально-виховного процесу та спрямовує вчителя до вільного вибору цілей діяльності, побудови власного простору особистісно-професійного саморозвитку шляхом самовдосконалення, самовиховання [7].

Вищими рівнями прояву сутності самовиховання вчителя розглядаємо процеси саморегуляції та самотворення. На переконання Е. Коваленка, перехід індивіда до саморегуляції визначається переходом до нового історичного типу суспільної організації життя (від традиційного зовнішнього контролю до самоконтролю), до нового історичного типу особистості, особисто незалежної, що має свободу ви-

бору, спрямовану до вищого етапу власного становлення і розвитку [4].

Зважаючи на те, що практика педагогічної діяльності, сучасні умови буття потребують формування вчителя нового покоління та висувують високі вимоги до його особистості (вміння адаптуватися до швидких змін умов життя і професії; професійна, психологічна, емоційна компетентності; достатній ступень активності та самостійності), проблема його здатності до професійної саморегуляції є проблемою забезпечення якості педагогічної діяльності, збереження професіоналізму в суспільстві.

Професійна саморегуляція вчителя пов'язана насамперед із проявом розвитку якостей і властивостей особистості, вмінням використовувати власний психофізичний апарат для досягнення оптимального внутрішнього стану у педагогічній діяльності. Розвинена саморегуляція сприяє розкриттю природи активності, ініціативності, самостійності, відповідальності вчителя.

Академік І. Зязюн пов'язував саморегуляцію зі сформованістю власних переконань учителя та вважав цей процес дуже складним для опанування, але надійним для досягнення успіхів у роботі. Розглядаючи саморегуляцію як компонент внутрішньої педагогічної техніки, що включає способи і прийоми самокерування психічним станом через вплив на емоційну, волюву сфери, самосвідомість учителя, вчений обґрунтував поняття «психологічна стійкість у професійній діяльності», що включає: педагогічний оптимізм; упевненість у собі; вміння володіти собою, відсутність емоційного напруження; наявність волевих якостей, та вважав розвиненість цього комплексу якостей і властивостей провідною характеристикою вчителя-професіонала, підґрунтям успіхів у фаховій діяльності, особистісному рості, гармонізації стосунків із суб'єктами навчально-виховного процесу, забезпеченні процесів самотворення [3].

Самотворення розглядаємо як вищий рівень само-суб'єктної активності вчителя-дорослої особистості. Потреба у самотворенні є його найвищою потребою, джерелом самоактивності, актуалізатором потенційних можливостей, що забезпечує здатність до неперервного цілеспрямованого саморозвитку у педагогічній діяльності. Самотворення характеризується вирішенням протиріч між «Я»-ідеальним і «Я»-реальним, формуванням позитивної «Я»-концепції педагога та зумовлюється відчуттям сформованості власної особистості, самоусвідомленням можливостей щодо самотворчої активності.

Здатність до самотворчості є станом сформованості особистості, новоутворенням у дорослості, що пов'язується з настанням особистісно-професійної зрілості. Зрілість і дорослість є взаємозалежними поняттями. У зв'язку з тим, що зрілість настає тільки за умови багаторічної роботи над собою, узагальнення й систематизації життєвого і професійного досвіду, саме період дорослості є хронологічним показником для найможливішого настання зрілості особистості [2].

Сутнісна характеристика зрілості вчителя полягає в тому, що цей стан розглядається не як кінцевий, до якого спрямований власний розвиток і яким він завершується, а як підґрунтя якісно нового його рівня, прагнення до постійного самовиховання й самовдосконалення з метою найповнішого вияву свого «Я» у професії. Показником зрілості є набуття здатності до найвищого рівня особистісних і професійних звершень, що, на нашу думку, уможлиблюється у випадку, коли педагогічна діяльність набуває для вчителя екзистенційний сенс, стаючи способом існування, а не просто функціонування.

Висновки з даного дослідження. Отже, врахування знання про дорослу людину, основних принципів андрагогіки у процесі професійного самовиховання сучасного вчителя забезпечує міцну основу для його свідомого неперервного професійного й особистісного самовдосконалення та сприяє: усвідомленню вчителем власної ініціативності, самостійності, самоменеджменту; можливості вибору індивідуальної траєкторії розвитку; обумовленості мотивації самовиховної діяльності необхідністю вирішення важливих професійних й особистісних проблем, досягнення конкретної мети; врахування цінності життєвого і професійного досвіду як джерела самовиховної діяльності; прагненню до невідкладної реалізації отриманих знань, умінь, навичок, якостей.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні технологій професійного самовиховання вчителя в умовах формальної і неформальної освіти; програми самовиховання вчителя.

Список використаних джерел

- Білик Н. І., Галич О. Г. Роль самоменеджменту в особистісному розвитку вчителя. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2017. № 7 (176). С. 9–12.
- Звонко О. С. До питання співвідношення понять дорослість і зрілість у віковій психології. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2017. № 7 (312). С. 185–192.
- Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність : підручник. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
- Коваленко Е. А. Усвідомлення саморозвиток особистості в сучасних умовах. *Вісник Харківського університету. Сер. Теорія культури і філософія науки*. 2014. № 1092. С. 71–78.
- Лук'янова Л. Дорослість як базова категорія андрагогіки. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2010. № 2. С. 20–29.
- Марцих Н. Психологічні особливості розвитку та розкриття творчих здібностей у дорослому віці. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД* : матеріали XVIII Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф., М. Переяслав-Хмельницький, 30–31 серп. 2013 р. Переяслав-Хмельницький, 2013. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/944>
- Мешко О. І. Професійне самовизначення майбутніх учителів у контексті становлення їх педагогічної позиції. *Актуальні питання психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах* : матеріали міжвузів. наук.-практ. конф., (Київ, 21 трав. 2010 р.). Київ, 2010. С. 92–95.
- Михайлишин Л. Р. Андрагогічні основи професійного розвитку державних службовців. *Демократичне врядування*. Львів, 2013. Вип. 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013_11_24.
- Михальчук Н. О., Хупавцева Н. О. Розвиток особистісного досвіду майбутнього психолога під час його професійної підготовки у вищій школі. *Освіта регіону: політологія. Психологія, комунікації*. 2011. № 3. С. 385–394.
- Освіта дорослих : енциклопедичний словник / за ред.: В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка. Київ : Основа, 2014. 496 с.
- Панченко С. М. Психологічні особливості дорослої людини як суб'єкта навчання. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький, 2013. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_35

- Скрипник М. Дорослий у практичній андрагогії. *Післядипломна освіта в Україні*. 2016. № 1. С. 38–46.
- Сотська Г. Акмеологічний підхід у педагогічній освіті України. *Edukacja dla przyszłości w świetle wyzwań XXI wieku*. Bydgoszcz, 2017. P. 387–396.
- Тринус О. В. Проблема визнання статусу молодого вчителя в Україні. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2017. № 1 (9). С. 15–19.
- Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
- Lucian Turos. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Warszawa : Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2005. Tom IV. 1295 p.

References

- Bilyk, N. I., Halych, O. H. (2017). Rol samomenedzhmentu v osobystisnomu rozvytku vchytelia [The role of self-management in the personal development of the teacher]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 7 (176), 9-12 [in Ukrainian].
- Zvonok, O. S. (2017). Do pytannia spivvidnoshennia poniat dorosliti i zrilisti u vikovii psykholohii [On the relationship between the concepts of adulthood and maturity in age psychology]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Taras Shevchenko Lviv National University]*, 7 (312), 185-192 [in Ukrainian].
- Ziazun, I. A., Kramushchenko, L. V., & Kryvonos, I. F. (2008). *Pedahohichna maisternist [Pedagogical skills]*: pidruchnyk. Kyiv: SPD Bohdanova A. M. [in Ukrainian].
- Kovalenko, E. A. (2014). Usvidomleni samorozvytok osobystosti v suchasnykh umovakh [Conscious self-development of personality in modern conditions]. *Visnyk Kharkivskoho universytetu. Ser. Teoriya kultury i filozofia nauky [Bulletin of Kharkiv University. Ser. Theory of culture and philosophy of science]*, 1092, 71-78 [in Ukrainian].
- Lukianova, L. (2010). Dorosliti yak bazova katehoriia andrahohiky [Adulthood as a basic category of andragogy]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy [Adult education: theory, experience, prospects]*, 2, 20-29 [in Ukrainian].
- Martsykh, N. (2013). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku ta rozkryttia tvorchykh zdibnostei u dorosloму vitsi [Psychological features of development and disclosure of creative abilities in adulthood]. In *Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky na pochatu tretogo tysiacholittia u krainakh SND [Problems and prospects of science development at the beginning of the third millennium in the CIS countries]*, materialy XVIII Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. Retrieved from <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/944> [in Ukrainian].
- Meshko, O. I. (2010). Profesiine samovyznachennia maibutnih uchyteliv u konteksti stanovlennia yikh pedahohichnoi pozytsii [Professional self-determination of future teachers in the context of formation of their pedagogical position]. In *Aktualni pytannia psykholohichnoho zabezpechennia navchalno-vykhovnoho protsesu u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Topical issues of psychological support of the educational process in higher educational institutions]*, materialy mizhvuzivskoi naukovy-praktychnoi konferentsii (pp. 92-95). Kyiv [in Ukrainian].
- Mykhailiushyn, L. R. (2013). Andrahohichni osnovy profesiinoho rozvytku derzhavnykh sluzhbovtziv [Andragogical bases of professional development of civil servants]. *Demokratychnе vriadyuvannia [Democratic governance]*, 11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013_11_24 [in Ukrainian]
- Mykhalchuk, N. O., & Khupavtseva, N. O. (2011). Rozvytok osobystisnoho dosvidu maibutnoho psykholoha pid chas yoho profesiinoi pidgotovky u vyshchii shkoli [Development of personal experience of the future psychologist during his professional training in high school]. *Osvita rehionu: politolohiia. Psykholohiia, komunikatsii [Education in the region: political science. Psychology, communication]*, 3, 385-394 [in Ukrainian].
- Kremeni, V. H., & Kovbasiuka, Yu. V. (Eds.). (2014). *Osvita doroslykh [Adult education]: entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv: Osнова [in Ukrainian].
- Panchenko, S. M. (2013). Psykholohichni osoblyvosti dorosloi liudyny yak subiekta navchannia [Psychological features of an adult as a subject of learning]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykorдонnoi sluzhby Ukrainy [Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine]*, 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_35 [in Ukrainian].
- Skrypnyk, M. (2016). Dorosly u praktychnii andrahohitsi [Adult in practical andragogy]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini [Postgraduate education in Ukraine]*, 1, 38-46 [in Ukrainian].
- Sotska, H. (2017). Akmeolohichni pidkhid u pedahohichni osviti Ukrainy [Acmeological approach in pedagogical education of Ukraine]. *Edukacja dla przyszłości w świetle wyzwań XXI wieku* (pp. 387-396). Bydgoszcz [in Ukrainian].
- Trynus, O. V. (2017). Problema vyznannia statusu molodoho vchytelia v Ukraini [The problem of recognizing the status of a young teacher in Ukraine]. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 1 (9), 15-19 [in Ukrainian].
- lahupov, V. V. (2002). *Pedahohika [Pedagogy]: navch. posib*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Lucian Turos. (2005). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. (Vol. IV). Warszawa, Wydawnictwo Akademickie «Żak».

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 05.09. 2020